

Samlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 124 2003

I distribution:

Swedish Science Press

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ:

Göteborg: Stina Hansson, Lisbeth Larsson

Lund: Erik Hedling, Eva Hættner Aurelius, Per Rydén

Stockholm: Ingemar Algulin, Anders Cullhed, Boel Westin

Uppsala: Bengt Landgren, Torsten Pettersson, Johan Svedjedal

Redaktörer: Anna Williams (uppsatser) och Conny Svensson (recensioner)

Inlagans typografi: Anders Svedin

Utgiven med stöd av
Vetenskapsrådet

Bidrag till *Samlaren* insändes till Litteraturvetenskapliga institutionen, Slottet ing. A0, 752 37 Uppsala. Uppsatserna granskas av externa referenter. Ej beställda bidrag skall inlämnas i form av utskrift och efter antagning även på diskett i något av ordbehandlingsprogrammen Word för Windows eller Word Perfect. Sista inlämningsdatum för uppsatser till nästa årgång av *Samlaren* är 1 juni 2004 och för recensioner 1 september 2004.

Sedan årgång 2002 av *Samlaren* erhåller uppsatsförfattarna ett digitalt underlag för särtryck. Det består av uppsatsen i form av en pdf-fil, lagrad på en diskett.

Svenska Litteratursällskapet tackar de personer som under det senaste året ställt sig till förfogande som bedömare av inkomna manuskript.

ISBN 91-87666-21-9

ISSN 0348-6133

Printed in Sweden by
Elanders Gotab, Stockholm 2003

Alla de invändningar som man alltid kan ha inför en avhandling kring ett kontroversiellt ämne bör emellertid inte skymma blicken för arbetets förtjänster. Fredrik Agell har skrivit en begåvad och uppslagsrik avhandling. Den utgör ett väsentligt bidrag till den internationella Nietzscheforskningen och ett utomordentligt glädjande tillskott till den magra svenska Nietzsche-litteraturen.

Svante Nordin

Arne Toftegaard Pedersen, *Det marginaliserade gennembrud. Tre moderna svensksprogede romaner fra 1800ernes Finland*. Åbo Akademis förlag – Åbo Akademi University Press. Åbo 2002.

En tes i Arne Toftegaard Pedersens avhandling *Det marginaliserade gennembrud. Tre moderna svensksprogede romaner fra 1800ernes Finland* är att det svenska Finland redan när det begav sig, dvs. på 1880-talet, stod i närmare kontakt med det övriga Norden än man traditionellt varit benägen att tro. Jag ser det därför som endast följdriktigt att nu en dansk forskare presenterar sina resultat i en avhandling, skriven på danska vid Åbo akademi, ett svenskt universitet i Finland.

Toftegaard Pedersen avser att via ett studium av tre finlandssvenska romaner, Alexandra Gripenbergs *I tättnande led* (1886), Ina Langes *”Sämre folk”* (1885) och Karl August Tavaststjernas *Barndomsvänner* (1886), nyansera och ifrågasätta den etablerade synen på 1880-talet och det moderna genombrottet i finlandssvensk litteratur. Den traditionella uppfattningen kan, enl. förf. (s. 7 ff.), uppspaltas i fyra centrala punkter. Den runebergiska eran följdes av en svag och färglös period i den finlandssvenska litteraturen; det moderna genombrottet kom sent; detta genombrott har exklusivt knutits till Tavaststjerna; 1800-talets författare har endast i ringa grad ansetts stå i kontakt med den samtida skandinaviska litteraturen.

Avhandlingen består av sju kapitel. Efter ett inledningskapitel, där problemställningen fixeras och teori/metod samt terminologi presenteras, ges i kapitel 2 en bred bakgrund till 1800-talets romanlitteratur, bl.a. Runebergs ställning och pionjärerna Adelaïde Ehrnrooths och Ferdinand Wahlbergs insatser. Kapitel 3 ägnas Gripenbergs *I tättnande led*, kapitel 4 Langes *”Sämre folk”* samt kapitel 5 Tavaststjernas *Barndomsvänner*. I kapitel 6 hävdas att de tre behandlade verken är aktu-

ella och nordiska romaner: Författarna ”indgik i en moderne, nordisk bevægelse. ikke som epigoner, men på et selvstændigt og ligeværdigt niveau” (s. 281). Kapitel 7 sammanfattar undersökningens resultat. De sju kapitlen faller, som förf. själv påpekar (s. 19), under tre huvudavdelningar: en karaktéristik av det litterära och kulturella klimat i vilket de finlandssvenska författarna verkade, en tolkning av deras praktik, dvs. deras litterära verk, samt en diskussion av romanernas särprägel och nordiska profil.

Avhandlingen driver således en tes, en tes som i varje kapitel, ja, snart sagt i varje kapitelavsnitt, uppbyggs av andra delteser. Forskningen om det moderna genombrottet är synnerligen omfattande. Detta gäller dock i betydligt större utsträckning i Danmark, Norge och Sverige än i det svenska Finland. Metodiskt är förf. enligt egen utsago en eklektiker, mera ”litteraturhistoriker” än ”litteraturteoretiker” (s. 14), som utifrån de problem som skall lösas odogmatiskt hämtar verktyg från vitt skilda håll, allt från Bachtin, Booth och Greimas till feministiska centralgestalter som Gilbert/Gubar och Gaye Tuchman. Förutom en närläsning av de tre huvudtexterna och en genomgång av deras reception sätts de litterära verken i relation till sin samtids litteratur, debatt och historia.

Kapitel 2 ger en översikt av bakgrund och kontext: det samtida litterära och kulturella etablissemanget med Runeberg i centrum kontra en grupp unga anti-runebergiska och kosmopolitiska författare. Här granskas även romanens kritiska ställning, status och historia. Tesen är här fr.a. att Tavaststjernas *Barndomsvänner* (1886) inte är ”den första moderna romanen i den finlandssvenska litteraturen”. Den rangplatsen, hävdar förf., bör tillfalla Adelaïde Ehrnrooths *Tiden går och vi med den* (1878) eller Ferdinand Wahlbergs *De kärleksrike* (1882).

I kapitel 3 analyseras Alexandra Gripenbergs *I tättnande led*. Tyngdpunkten ligger på hjältingen Sofies personlighetsutveckling samt en problematiserande diskussion av berättelsens karaktär av tendensroman.

Kapitel 4 ägnas Ina Langes *”Sämre folk”*. Romanen ses som en ’palimpsest’, dvs. – beroende av läsa-rt – en text med samhällskritisk potential resp. en ofarlig moralitet. Här ges bl.a. uppmärksamhet åt författarinnans medvetna val av en manlig pseudonym, Daniel Sten, och relationen mellan romanens förord och dess därmed samman-

hängande moraliska ramverk och romanens huvudtext.

Kapitel 5 diskuterar under rubriken ”Aladdin i samfundsmaskineriet” Tavaststjernas *Barndomsvänner*. Förf. kritiserar tidigare ofta starkt biografiska tolkningar. Han pekar vidare både på romanens karaktär av blandning av ”gammelt og nyt” (s. 208) och dess implicita samhällskritik. Kapitlet avslutas med en framställning av det starka inflytande kritikern Hjalmar Neiglicks anmälan i *Finsk Tidskrift* framgent kom att få. I de centrala kapitlen som ägnas de tre romanerna presenteras även avsnitt om respektive texts reception, såväl i samtida recensioner som i senare tiders litteraturvetenskapliga analyser.

I det avslutande, sjätte, kapitlet, där de tre i avhandlingen behandlade romanerna sätts i relief till samtida skandinavisk litteratur, framhävs det paradoxala förhållandet att de moderna, opatriotiska finlandssvenska diktarna var de som vitaliserade och möjligtvis också ”räddade” den svenska litteraturen i Finland. Sammanfattningsvis hänvisas en sista gång till hur det i ett nordiskt perspektiv funnits en tendens att underskatta det moderna genombrottet i Finland.

Kapitel 1, ”Litteraturen er altid åben. Inledning” (s. 10–24), och kapitel 2, ”Omkring 1880ernes romanlitteratur. Baggrund og kontekst” (s. 25–78), behandlas lämpligast sammanhängande. Dessa kapitlen uppmärksammas här inte på det sätt de i själva verket förtjänar. Men det beror helt enkelt på att jag finner dem föredömliga. Förf. tar läsaren i handen och för honom med pedagogisk skicklighet framåt i framställningen. Det är intressant, stimulerande och också lärorikt att ta del av såväl den frågeställning – eller de frågeställningar – som står i centrum för avhandlingen som den generösa historiska, kulturhistoriska, litteraturhistoriska och språkhistoriska bakgrundsteckningen.

Den på svenska skrivna romanen i Finland ägnas stor uppmärksamhet. Den nya kronologin vad gäller det moderna genombrottet i det svenska Finland tvingar förf. att kraftfullt möblera om i tidigare karakteristiker av perioden. Han visar här stor förtrohet inte endast med tidens texter utan också med den samtida diskussionen av dessa texter. Likaså ges klagörande definitioner av de termer och begrepp som kommer att användas: ”roman”, ”modern” och ”finlandssvensk”.

Det bör också framhållas att mycket i kapitel 2 bygger på nyforskning. Man fäster sig t.ex. inte

minst vid behandlingen av pressens betydelse – för att nämna endast två exempel – den paradoxala roll *Finsk Tidskrift* under Estlander hade för spridandet av de nya idéerna (s. 40 ff.) och omvärderingen av tidskriften *Verdandis* betydelse (s. 48). Detta ligger så att säga i sakens natur och blir ett indirekt erkännande av hans tes om att epoken tidigare försumrats.

En invändning, något av en huvudinvändning, i detta sammanhang: avhandlingen behandlar eklektiskt tidigare forskning om det moderna genombrottet såsom vore den enhetligt monolitisk. Så hämtas t.ex. synpunkter såväl från Gunnar Ahlströms verk om det moderna genombrottet från 1947 som från P.A. Tjåders avhandling ’*Det unga Sverige. Årtitalsrörelse och genombrottsepok* från 1982. Detta trots att det författarcentrerade individuella perspektivet i det förra arbetet ligger fjärran från det institutionella, sociologiska och organisatoriska i det senare. (Ahlströms arbete kallas s. 17 och på flera andra ställen ett standardverk. Karakteristiken är naturligtvis riktig. Men det är också ett standardverk som utsatts för ifrågasättande. Detta kunde ha påpekats. Vidare framgår av det citat från Ahlström som återges s. 54, att dennes uteslutande av Tavaststjerna och Finland är en avgränsning av ämnet och inte, som det hävdas, en ”undervurdering [som] fået desavouerende følger”.)

Ett annan principiell invändning kan också göras redan här. Inte alltid upprätthåller avhandlingen distinktionen mellan vad som är viktigt och vad som möjligen är mindre viktigt. Ett exempel (s. 51 f.): det hävdas här att den sentida göticisten och österbottniske vikingen Gånge Rolf alias V. K. E. Wichmann nästan är helt förbisedd i *Finlands svenska litteraturhistoria I*. Man kan kanske tycka att han kunde ha fortsatt att vara förbisedd. Framställningen känns på denna punkt inte helt relevant utan kunde med fördel passerats till en fotnot. Redan här kan också ett frågetecken sättas vid avhandlingens litterära komparationer. Alla känns inte omistliga. Ibland är de inte heller rättvisande. T.ex. haltar jämförelsen mellan Tavaststjernas dikt ”Stormen sjunger” och Strindbergs ”Esplanadsystemet” (s. 52 f.). I den förra talas ju om en ”pestsmittad, sjuklig värld”, i den andra råder som bekant en programmatisk optimism där t.o.m. rivningsarbetet och draganet av en ny boulevard besjungs.

En tredje principiell invändning: det är svårt i detta kapitel – och även annorstädes i avhand-

lingen – att värja sig mot intrycket att förf. för att profilera sina egna teser tar spjårn mot tämligen ålderstigna texter. Detta gäller t.ex. genomgången av en uppsats av P. O. Barck från 1935 (s. 60 ff.). Relationen till Ahlströms arbete som jag nyss berörde är delvis av samma karaktär. Exempelen kan med lätthet mångfaldigas. Detta förhållningssätt blir explicit i kapitlet om Langes roman. Där talas (s. 196) om en uppsats av Arvid Mörne från 1936: ”När Mörnes läsning spiller en ret stor rolle i mit studie, er årsagen ikke bare dens receptionshistoriske betydning, men også at det er en tolkning der, holdningsmættet som den er, er en velegnet tekst at formulere sig op imod.”

Kärnan i avhandlingen är analysen, ”närläsningen”, av de tre romaner som står i centrum. Kapitel 3 har givits en utmärkt kapitelrubrik: ”Tankens klarhed, hjertets gåde. Alexandra Gripenbergs I tättnande led” (s. 79–144). Rubriken anger vad det är fråga om: en konflikt mellan en mer eller mindre tydligt uttryckt ideologisk tendens och ett mer eller mindre otydligt känsloliv. Förf. balanserar skickligt och manövrerar nyanserat steg för steg. Tydliga frågor ställs och besvaras: svaren blir till nya frågor som sedan steg för steg ges ytterligare belysning. Tendensromanen belyses såväl ur ett litteraturteoretiskt som ett samtida perspektiv. Att det rör sig om en synnerligen komplicerad och ambivalent tendensroman lyckas förf. med all önskvärd tydlighet göra gällande. I själva verket så komplicerad och ambivalent att den praktiskt taget negerar sig själv, dvs. den kan antingen ses som en plaidoyer för den arbetande och självständiga kvinnan eller också som en berättelse om en komplexfylld kvinnas existentiella nederlag. Förf. stannar – med förståelig tvekan – för det första alternativet. Jag tror inte man kan komma mycket längre. Eller med andra ord: jag känner mig övertygad av förf:s argumentering.

I detta kapitel, liksom f.ö. generellt i avhandlingen, märks en tendens att ta den litterära texten som ligger i centrum för analysen till inräkning för historiska slutsatser. Den motsatta tendensen föreligger också, dvs. att använda historisk litteratur för att förklara den litterära texten. Ett citat (s. 118, not 141) kan åskådliggöra båda dessa modeller: ”Det er ikke underligt at Alexandra Gripenberg og andre kvindelige forfattere udtrykte sig negativt om seksualiteten. Karin Johannisson skriver [i *Den mørke kontinenten. Kvinnan, medicinen och fin-de-siècle*, 1994], at det var ’den prostitue-

rade som blev arketyper for den seksuelle kvinnan och en serie hotbilder kring sexualiteten koplede till asocialitet, smuts og smitta. [...]” En tredjedendens kan också i detta sammanhang nämnas: andra litterära texter får, ibland som illustrerande komparation, också demonstrera konkreta historiska förhållanden eller stärka det förf. vill ha sagt om den huvudtext han analyserar. Tendensen skulle kunna karakteriseras som en konflikt mellan ”närläsaren” och ”litteraturhistorikern”, där den förre ibland inte litar på sin läsning utan lutar sig mot den senare.

Även argumenteringen i kapitel 3 präglas stundtals av en något för ivrig strävan att profilera de egna resultaten, vilka kontrasteras företrädesvis mot äldre forsknings resultat. En konsekvens av denna metod är att ibland nyare forskning inte görs full rättvisa. T.ex. känner jag mig inte övertygad om att Pia Forsells avsnitt om Alexandra Gripenberg i *Finlands svenska litteraturhistoria* (1999) ligger så långt bort från avhandlingens tes som görs gällande.

Kapitel 4, ”Maskespil og demaskering. Ina Langes ’Såmre folk’” (s. 145–207), är utan tvekan avhandlingens intressantaste. Inte minst för att det pekar på en synnerligen intressant roman, som jag uppfattar det avhandlingens intressantaste roman, vilken på goda grunder förtjänar att åter dras fram i ljuset. Förf. talar (s. 146) utifrån Gilbert och Gubar om texter från 1800-talet som blev ”palimpsester”, dvs. texter skrivna på en viss nivå, där innehållet är omedelbart tillgängligt men som på samma gång kamouflerar andra lager av socialt mindre acceptabla meningar. Detta grepp är, menar jag, ett lyckokast.

Invändningar av den typ jag riktade mot vissa ting i föregående kapitel skulle kunna göras även här. T.ex. att historien, samtida värderingar, styrks utifrån samtida litteratur, tendentiös sådan dessutom. Så är fallet när tidens patriarkaliska och kvinnofientliga värdesystem verifieras utifrån två romaner, Christian Krohgs *Albertine* och Kiellands *Else* (s. 145). Och – som sagt – även motsatsen förekommer: historiska verk används som verktyg i närläsningen.

Rörande avtäckandet av romanens palimpsestkaraktär tror jag det hade varit möjligt att gå ytterligare ett eller flera steg. Här är inte rätta platsen för en detaljerad demonstration av hur detta hade kunnat göras. Men förf. uppmärksammar t.ex. inte den uppseendeväckande underrubriken på titelbladet, där kapitelrubrikerna, på ett

sätt som torde vara mycket ovanligt, anges: ”I. Modern. – II. Sonen. – III. Dottern.” Den demonstrativa treenigheten för omedelbart tankarna till den klassiskt kristna triaden ”Fadern – Sonen – Den Helige Anden”. Denna kristna treenighet är *manlig*, t.o.m. något av ett patriarkaliskt ur-fundament. Romanens treenighet är *kvinnlig*. Hade detta perspektiv utvecklats, hade romanen framstått som än intressantare. Kan man inte läsa den som en *konstnärsroman*? En kvinnlig konstnärsroman i paritet med Tavaststjernas manliga? En roman som med listig ironi tematiserar kvinnan och kvinnans möjlighet – eller rättare omöjlighet – att ägna sig åt konstnärligt arbete? En sådan läst är äventyrar, som jag ser det, inte avhandlingens tolkning – utan kompletterar den. Den gör kritiken mot det patriarkaliska värdesystemet än starkare och den feministiska tendensen än mer uppenbar. Eller med avhandlingens språkbruk: än ”farligare”. Romanens titel ”*Sämre folk*” behöver således inte heller primärt, som avhandlingen hävdar, ges en social innebörd och sättas i samband med t.ex. Geijerstams två samlingar *Fattigt folk* (1884, 1886) eller Minna Canths *Bland fattigt folk* (1886). Det är uppenbart att Lange i sin roman, när hon använder termen (ibland ersatt med synonymerna ”den sorten” och ”sådant folk”) applicerar ett konsekvent schema, där begreppen faktiskt alltid äsyftar kvinnor och/eller konstnärer. Slutligen: förf. uppmärksammar (s. 173) romanens alla metalitterära och metadramatiska inslag: ”Ord som ’kuliss’, ’ridå’, ’fasad’, ’scen’, ’historia’ og ’äfventyr’ bliver flittigt brugt og understreger indtrykket af, at alt er overflade og ingenting er ægte.” Naturligtvis låter sig denna slutsats dras. Men kan inte de förbluffande rikhaltiga meta-inslagen också knytas till tolkningen av romanen som en ironisk kvinnlig konstnärsroman? Med sin text trotsar den kvinnliga författaren, maskerad med manlig pseudonym, det patriarkaliska förbud hon blottlagt?

Kapitel 5, ”Aladdin i samfundsmaskineriet. Karl August Tavaststjernas Barndomsvänner” (s. 208–272), inleds (s. 208) med ett citat från Nya Pressen 1886, där Tavaststjernas roman hälsas som ”den första moderna roman i Finland på svenskt språk”. Därpå frågas: ”Men hvor nyskabende var *Barndomsvänner* egentlig?” Sedan hävdas polemiskt, att ett svar ges redan om man fokuserar romanens undertitel ”Ett nutidsöde”. Häremot kan invändas att ”öde” i ordet ”nutidsöde” kanske inte behöver förstås bokstavligt som en program-

matisk affront mot naturalismen, dvs. läsas i betydelsen ’försyn’, utan lika väl kan ses som en synonym till resultatet av naturalismens arv och miljö, dvs. betydelsen ’levnadslott’, ’händelse i livet’. Att det kan läsas som ’öde’, i den grekiska tragediens mening, men utifrån delvis andra utgångspunkter än vad förf. gör, återkommer jag till. Sedan heter det att denna splittring mellan gammalt och nytt inte endast är typisk för Tavaststjerna utan för hela den 80-talistiska generationen. Därpå talar förf. om sin ”dualistiska” syn på romanen, att den karakteriseras såväl av romantik som naturalism. Detta har han också sökt fånga i kapitlets huvudrubrik ”Aladdin i samfundsmaskineriet”. Kommen så långt grips läsaren av en viss otålighet och undrar hur det egentligen förhåller sig med Tavaststjernas roman. Såg samtidigt, när man talar om ”modern”, inte romanen som ”dualistisk”? Hur är konsensus idag? Är detta förf:s egen, originella tes?

Framställningen fortsätter – i detta sammanhang – något ryckigt och utmärks av en viss dispositionell oro. Frågorna besvaras inte. Tvärtom får man veta att denna ”dualism” delades av samtida auktoriteter som Georg Brandes och August Strindberg. Därpå följer en redogörelse för romanens stil (s. 210), språk (som delvis, s. 212, är det samma som stilen) samt struktur. Egentligen dröjer det ända tills receptionsavsnittet (s. 261–270) innan frågorna besvaras.

Avsnittet ”Den moderne tids Aladdin” (s. 218–228), byggt på en s.k. predikat-modell, hämtad från Andersen och Emerek (1972), där romanens Ben ses som en Aladdin och figuren Syberg som en Noureddin, är övertygande. Att kritisera tidigare biografiska läsningar av Tavaststjernas roman (s. 223–226) ter sig idag kanske som lite av att slå in öppna dörrar. De verk som pekas på är alla av tämligen ålderdomligt märke: Söderhjelm (1900), Kihlman (1926) och Ekelund (1950). Mer relevant hade t.ex. varit att granska Johan Wredes Tavaststjerna-kapitel i *Finlands svenska litteraturhistoria I* med tryckåret 1999. Där lysar ett bestämmande biografiskt synsätt med sin frånvaro. Däremot är Wrede betydligt mer skeptisk till romanens konstnärliga värde.

En till synes slagkraftig poäng har förf. när han hävdar att det faktum att protagonisten i Tavaststjernas roman, Ben, och författaren till romanen har samma födelsedag, dvs. den 13 maj, inte ska tas som intäkt för en biografisk tolkningsmodell. I stället talas om de ”nationale og inter-

tekstuelle perspektiver” som öppnar sig: nämligen att Runebergs ”Vårt land” nådde status som nationalsång på Floradagen 1848 (s. 224). Tesen verkar bestickande. Men man blir inte helt övertygad av nästkommande kapitel, ”Fra ’Vårt land’ til konkurrencesamfund” (s. 229–240). Visserligen kan vissa avsnitt i romanen, som t.ex. när en bifigur parodierar ”Molnets broder”, kanske som förf. hävdar, tas som intäkt för kritik av traditionell runebergsk patriotism. Men förf. hävdar vidare att den implicita kritiken i kap. 12, som skildrar Bens hemkomst till Finland, är viktigare och mer ”overordnet” (s. 231). Här kan man emellertid undra om det är jämförbara storheter som undersöks, dvs. å ena sidan Runebergs ”Vårt land”, å den andra naturskildringen i romanen? På samma sätt kan man här också ställa sig något frågande till påståendet att romanen inte använder sig av ”en ’objektiv’ prosa” och uttalanden som ”I stedet for en nøgtern beskrivelse maler forfatteren et gråtonet stemningsbillede”. Hur ser en ”nykter” naturbeskrivning ut? Kan man inte i stället helt enkelt betrakta romanens skildring av det ”grå”, ”jemngrå”, ”dystra”, ”allvarsamma” etc. landskapet som ett i första hand psykologiskt landskap (vad som förr kallades ”besjälad natur”) eller som en nordisk landskapskildring som närmast är en kliché i tiden?

Förf. menar vidare att romanen är något ambivalent i sin syn på Finland. Vid sidan av det grå och jämngrå finns partier som påminner om Runebergs patriotism: bl.a. nämns särskilt den sol som lyste under Bens barndom och den sol som, närmast i en vision, kommer att lysa över det gemensamma liv med Sigrid som Ben drömmer om. Men om man ser även dessa solbelysta landskap som symboliska upphävs ambivalensen.

Uppenbart är att förf. är mycket väl inläst i tidens litteratur. Han är generös med utblickar och jämförelser, ibland kanske främst använda som illustrativa komparationer. Förvånande är att förf., trots denna överblick – referenser görs till Jakobssens *Niels Lybne*, Bangs *Haablose Slegter*, Schacks *Phantasterne*, Strindbergs *Giftas I*, *Röda rummet*, *Tjänstekvinnans son*, Kiellands *Arbejdsfolk*, dennes *Fortuna*, Benedictssons *Fru Marianne*, Geijerstams *Erik Grane*, Drachmanns *En Overkomplet* för att nu nämna några exempel – praktiskt taget inte nämner det verk som uppenbarligen är det som står romanen närmast: nämligen Ibsens *Gengangere* (1881). Den dramatiska meteorologien är nämligen exakt densamma i dramat:

”jaevnt regn” (jfr ”jemngrå”), ”dette evindelige regnvær”, ”fuktigheden”, ”gråvær”, ”Uten at der faller et solblink hele dagen”, ”dette uopphørlige regnvær [...] Aldri få se et solglimt”. Vidare är intrigen också mer eller mindre densamma: liksom Ben har Osvald vistats i Paris. Liksom Ben kan Osvald drabbas Osvald av syfilis. Liksom Ben kan Osvald inte längre ägna sig åt konsten. Inspirationen upphör. Bådas fäder avlider, varpå sönerna reser hem till sina mödrar. I båda fallen spelar en barndomsväninna en roll, men kärleken är inte möjlig. Intressant hade således i detta sammanhang varit att göra en ingående analys av förhållandet mellan Tavaststjernas roman och Ibsens drama. Man kan t.ex. jämföra den ironiska sol som i dramat slutligen når den döende Osvald med den måne som betraktas av den Ben som äntligen satt sig ned vid pianot igen. Slutligen: ger sambandet mellan Ibsens drama och Tavaststjernas roman stöd åt den uppfattning, bl.a. uttryckt av Johan Wrede, att romanen inte är originell?

Dessa frågor hindrar inte att huvudpoängen i avsnittet ”Samfundets tvang og udvælgelse” (s. 241–251), att det finns en samhällskritisk potential i Tavaststjernas roman, en potential som tidigare inte tillräckligt uppmärksammats utan tvekan förs i säker hamn. Ett frågetecken kan sättas vid bruket av begreppen *rouseauanism* och *naturalism*. Ibland används termerna närapå synonymt. T.ex. lånas en karakteristik av huvudpersonen Ben från Merete Mazzarella – ”ett stycke frisk natur på vilken den alierade kulturen, i bemärkelsen hemuppfostern, skola, och samhälle gradvis våldför sig” (s. 241) – varpå konklusionen lyder: ”Denne karakteristik understreger at menneskesynet i *Barndomsvenner* [—] er regelret naturalistisk.”

I avsnittet ”Barndomsvenner, Finland og Skandinavien” (s. 252–260) förs ett övertygande resonemang om den samtida besvikelsen över att Tavaststjerna med *Barndomsvenner* inte skrivit en finlandssvensk ”stor roman” i stil med Strindbergs *Röda rummet*. Förf. hävdar här bl.a. att samtidigt inte såg de stora överensstämmelser som råder mellan de båda romanerna. Jag skulle i detta avsnitt vilja göra två nedslag:

Ett av avhandlingens huvudsyften är ju att demonstera det nära sambandet mellan 80-talets finlandssvenska litteratur och det övriga Skandinavien och att därmed vederlägga myten om Tavaststjerna som ensam och isolerad. Om detta råder ju inte heller någon oenighet. Det understryks

t.ex. starkt – vilket också refereras till i avhandlingen – i översiktsverket *Finlands svenska litteratur*. Men argumenteringen härför ter sig kanske en aning haltande. Ett exempel: Jörn Donner kritiseras (s. 252) för att i en uppsats i BLM 1960 i mytologiserande anda ha gjort sig till talesman för denna uppfattning. Men i det citat man (i not 162) får ta del av ges inget belägg. Förf. som vanligtvis värjer sig mot biografiska resonemang upp-bådar här ett helt batteri ur Tavaststjernas biografiska arsenal i avsikt att illustrera författarens rika kontaktnät. (Jfr också avh. s. 260, där det explicit talas om Tavaststjernas *person*.)

Förvånad bli man också av att man i denna feministiskt präglade avhandling kan finna närmast apologetiska undanflykter när romanens syn på kvinnofrigörelsen kommer på tal: ”Tavaststjerna er på linje med Strindberg, när det gäller kvindefrigörelsen. Den går imod deres natur- og moderdyrkelse. I *Barndomsvenner* bliver emancipationslederen ’fröken William’ netop fremstillet som en unaturlig person, en blandning af kvinde og man [...]. På dette punkt er det nærliggende at opfatte Tavaststjernas skildring som reaktionær, *men* [min kurs] den er led i en gennemgribende idealisering af naturen på civilisationens bekostning” (s. 255). Här hade man önskat en djupare analys, alldeles bortsett från att karaktäriseringen av Strindbergs kvinnoosyn ter sig aningen fördomsfull eller för-enklad. T.ex. är det ju som bekant en markant skillnad mellan vad som kommer till uttryck i förordet till *Giftas I* och i novellerna – efter *Giftas*-åtalet 1884 – i samlingens andra del. (*Att* den beläste förf. uppmärksammat förordet framgår f.ö. av fotnot 125, avh. s. 243.)

Avhandlingens sammanfattning (s. 282–295) är lika skickligt sammanställd som de konklusioner vilka tidigare ägnats del- och kapitelresultat.

Sammanfattningsvis kan anföras:

Närläsningen har ibland kommit i konflikt med litteraturhistorien, där dikt får tolka historia och historia tyda dikt. En tendens, uppenbart orsakad av en – ibland för långt driven – vilja att utgå från pedagogiskt tydliga profileringar att i alltför hög grad ta spjörn mot äldre analyser, gör sig märkbar. Mina förslag till andra läsarter av Langes ”*Sämre folk*” och Tavaststjernas *Barndomsvenner* ser jag inte primärt som invändningar utan såsom varande av kompletterande karaktär. Läsarter som, förutom på några enstaka punkter, t.ex. synen på nation och folk i Tavaststjernas roman, ytterligare

kunde ha stärkt avhandlingens teser, då fr.a. i läsningen av Langes roman som en mångfacetterad palimpsest med starkt feministiskt budskap.

Avhandlingens teser och delteser presenteras med pedagogisk tydlighet. Likaså ges utmärkta fortlöpande sammanfattningar av åstadkomna resultat. Förf. visar prov på stor beläsenhet, såväl i det moderna genombrottets litteratur som i den synnerligen rika litteraturen om denna epok, i båda fallen med god kontroll över hela det skandinaviska fältet. Jag vill också understryka att jag övertygats av det sätt förf. driver dessa delteser och huvudteser. Påfallande ofta bjuds läsaren dessutom på kompletteringar och korrigeringar av tidigare forskares slutsatser.

Ämnet måste sägas vara väl valt och angeläget. Bilden av det moderna genombrottet i det svenska Finland har givits nya och intressanta proportioner. Mest givande har jag funnit studiet av Ina Langes roman ”*Sämre folk*”. Jag är övertygad om att romanen nu funnit sin rättmätiga plats i Finland – och i Norden. Jag är lika övertygad om att föreliggande avhandling kommer att stimulera till fortsatta studier. Arne Toftgaard Pedersens bidrag till diskussionen om det moderna genombrottet är slutligen inte endast ett bidrag till den svenska litteraturens historia i Finland utan nyanser och kompletterar också bilden av hela det nordiska genombrottet.

Björn Meidal

Eva Jonsson, *Hospitaltidens lyrik. Textkritisk edition av Gustaf Frödings lyriska produktion dec. 1898 – mars 1905*. Uppsala universitet. Uppsala 2002.

Inledningsvis vill jag med anledning av Eva Jonssons avhandling ge uttryck åt en dubbel glädje. Det är glädjande att Fröding åter uppmärksammas med en doktorsavhandling – och det är lika glädjande att ett textkritiskt arbete ges form av en doktorsavhandling. Studiens fokus framgår av dess titel, *Hospitaltidens lyrik* och undertitel, *Textkritisk edition av Gustaf Frödings lyriska produktion dec. 1898–mars 1905*. Syftet har varit att i görligaste mån etablera, kommentera och utge alla dikter Fröding skrev under sin tid på Uppsala hospital. Redan i titeln finns en viss polemisk udd mot en benämning som tidigare varit i bruk: Frödings ”sjukdomsdiktning”.

Jag kommer inte att ge något heltäckande referat av avhandlingen utan nöjer mig med att